

Öz

Çocuk katılımının bir hak olarak yetişkinlerin karar mekanizmalarında yer almasının yükümlülüğüne odaklanan bu makalede, çocuk haklarının gelişim süreci aktarıldıktan sonra, çocukları kararlara dahil eden farklı ülke modellerinin incelemesi ile bahsi geçen ülke modellerinin karşılaştırılmalı analizi yapılmıştır. Çocuk katılımı için yetişkinlerin yükümlülüğü başta Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme olmak üzere ilgili hukuki dayanaklara ve belgelere atıfla vurgulanmıştır. BM ÇHS'ye kadar geliştirilen belgelerde çocuğun katılım hakkına değinilmemiştir. Bu eksik bakış açısına dikkat çekmek, alandaki açığı pratik uygulamalarla kapatmaya çalışmak ve çocukların kararlara katılımını kolaylaştırmak üzere 2000'li yılların başından bu yana çeşitli araçlar, yönergeler, rehberler geliştirilmeye başlanmıştır. Makale kapsamında İsveç, Birleşik Krallık, Finlandiya, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın çocukların kararlara katılımını kolaylaştıran araçları ile İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları (ÇOÇA) ve Şişli Belediyesi iş birliği çerçevesinde, yazarın da arasında bulunduğu iki araştırmacı tarafından örnek bir karar çerçevesinde denemesi yapılan aracın tanımı ve hazırlama yöntemi aktarılmıştır. Ülkelerin mevcut uygulamaları ise ülkelerin çocuk hakları endeksindeki sıralaması, Hart'ın Çocuk Katılımı Merdiveni modelindeki yeri, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin çocuğun katılım hakkını düzenleyen Genel Yorum No 12 belgesi ve çocuklarla çalışırken dikkat edilecek etik çerçeveye eşliğinde karşılaştırılmıştır. Ülkelerin modellerinde öne çıkan iyi uygulamalar özetlenmiş, sonuç olarak çocuk katılımının en az yetişkinlerin katılımı kadar önemli olmasının fark edilmesinin gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, Katılım, Çocuk Katılımı, Çocuk Etik Analizi.

Şehri Çocuklarla Paylaşmak: Karar Alma Süreçlerinde Çocuk Katılımını Kolaylaştırmaya Yönelik Uygulamaların Karşılaştırmalı Analizi

Sharing the City with Children: A Comparative Analysis of Practices to Facilitate Child Participation in Decision-Making Processes

 Aysun Koca

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama, İstanbul, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 14.01.2023, Revize tarihi/ Revised: 03.04.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Extended Abstract

In this article, the development process of children's rights and the responsibility of child participation as a right in the decision-making mechanisms of adults are explained. It also analyzes and compares different country models that include children in decision-making. Throughout the article, the main determinants of the child's right to participation and the responsibilities it imposes on adults are focused with reference to Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC).

The documents developed by focusing directly on the child were updated in line with evolving and changing needs over time, and children's rights were comprehensively addressed with the UNCRC in 1989. In the documents developed until the UNCRC, the child's right to participation was not mentioned. Since the beginning of the 2000s, various tools, directives and guidelines have been developed to draw attention to this deficient perspective and to try to close the gap in the field with practical applications and to facilitate children's participation in decisions. One of the main concerns of the tools developed is to emphasize that none of the rights set out in the UNCRC are superior to each other, and that the right to participation is one of the four fundamental principles that have a key role in the realization of all rights in the convention.

The tools developed by different countries, particularly Sweden, in line with their own capacities and needs are known as Child Impact Assessments or Child Rights Impact Assessments (CIA). Tools are guidelines that many countries have developed according to their own characteristics and needs and that take into account and focus on Article 3 of the UNCRC, which regulates the best interests of children, and Article 12, which regulates the right to participation.

Within the scope of this article, the CIA tools of Sweden, the United Kingdom, Finland, Australia and New Zealand and the CIA tool piloted by two researchers, including the author, within the framework of a sample decision within the framework of cooperation between İstanbul Bilgi University Child Studies (ÇOÇA) and Şişli Municipality are included.

The CIA tools of Sweden, the United Kingdom, Finland, Australia and New Zealand, have been compared against a set of criteria. The criteria for comparison were defined using the child rights index ranking, which publishes annual reports on the ranking of countries in the field of child rights, Hart's Ladder of Child Participation model, and the UN Committee on the Rights of the Child's General Comment No. 12 on the right of the child to participate and the ethical framework to be considered when working with children.

Finland, which ranked first among the five countries in the child rights index, also ranked first in this ranking. The approach of not limiting the scope of the report to decisions related to children is considered to be a perspective that supports the inclusion of children in decisions in the city where children live together. On the other hand, the fact that no country has made space for children in the report team will lead to a failure to fully include children's perspective and participation in the reports. Supporting the inclusion of children in the report team is a reflection of the approach that sees children as individuals. In the majority of countries, there is a feedback process for children whose views are sought, including how much, where and how their views were used, and why views that were not used or deemed inappropriate were not included. Similarly, monitoring of implementation processes is important for children to see the extent to which their views are reflected in concrete terms and is something that the majority of countries observe. Although the preparation and dissemination of a child-facing version of the report to children is still a practice practiced by a limited number of countries, it is expected to become more widespread as it is an enjoyable document to read not only for children but also for adults. As a result, it is difficult for decision-makers to find a common axis on child participation and adults often make decisions based on the needs of the child.

Keywords: Child Rights, Participation, Child Participation, Child Impact Assessment.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Koca A. Şehri Çocuklarla Paylaşmak: Karar Alma Süreçlerinde Çocuk Katılımını Kolaylaştırmaya Yönelik Uygulamaların Karşılaştırmalı Analizi. Tasarım Kuram 2023;19(39):371-390.

1. GİRİŞ: ÇOCUK HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu makalede¹, çocuk haklarının günümüze değin geldiği aşamalar anlatıldıktan sonra, çocuk katılımının bir hak olarak yetişkinlerin karar mekanizmalarında yer almasının yükümlülüğüne vurgu yapılmış, ardından çocukları kararlara dahil eden farklı ülke modellerinin analizi ile ülke modelleri karşılaştırılmıştır. Makale boyunca çocuğun katılım hakkının temel belirleyicileri ve yetişkinlere getirdiği yükümlülükler, “çocuğun görüşünü bildirme ve kendisini ve dahi akrabalarını etkileyen meselelerde görüşlerinin dikkate alınması hakkı”nı düzenleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BM ÇHS)’nin 12’nci maddesine referansla odağa alınmıştır. Seçilen ülkelerin geliştirdiği uygulamalar, çocuk hakları endeksindeki sıralama (*Kids Rights*, 2022), Hart’ın Çocuk Katılımı Merdiveni (*Hart*, 1992) modelindeki yeri, BM Çocuk Hakları Komitesi’nin çocuğun katılım hakkını düzenleyen Genel Yorum No 12 (*Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi*, 2009) belgesi ve çocuklarla çalışırken dikkat edilecek etik çerçeve eşliğinde analiz edilmiştir. Analizde ülkelerin hazırladığı ve halihazırda kullandığı belgeler referans alınmış ve değerlendirme kriterleri yazar tarafından belirlenmiştir. Karşılaştırmalı değerlendirmede amaç, Türkiye’de çocukların karar alma süreçlerine katılımını kolaylaştıracak bir model veya uygulama için mevcut örneklerin olumlu yanları ile eksiklerinin süzülmesidir.

Haklar düşünce alanında iki bin yıla yaklaşan bir geçmişe sahipse de, çeşitli belgelerle güvence altına alınması ilk defa İngiltere’de 1215 tarihli Büyük Özgürlük Fermanı’yla, ardından Amerika’da 1776 tarihli Virginia Anayasası’yla ve sonrasında Fransız İhtilali’nin ardından kabul edilen 1789 tarihli Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi’yle gerçekleşmiştir (*İtal*, 2011; *Gülmez*, 2000; *Gemalmaz*, 2001; *Yale Law School. Declaration of the Rights of Man-1789*, 2008). Buna karşın insan hakları alanında çocuklara özel önlemler alınmasında duyulan ihtiyaç 20’nci yüzyılın konusu

olmuştur. İnsan hakları içinde çocuğa özel ilgi ve bakım ihtiyacı 1919’da kurulan Milletler Cemiyeti’nin sunduğu belgelere dayanılarak ilk kez İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nde vurgulanmıştır (*İnsan Hakları Derneği*, 1999).

Ardından doğrudan çocuğu odağa alarak geliştirilen belgeler zaman içinde gelişen ve değişen ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmiş, 1989 yılında BM ÇHS ile çocuk hakları kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır (*United Nation*, 1989). Türkiye, ‘çocuk haklarının anayasası’ olarak kabul gören BM ÇHS’yi hemen kabul eden ülkeler arasındadır.

BM ÇHS’ye kadar geliştirilen belgelerde çocuğun katılım hakkına değinilmemiştir. Eğitim, barınma, beslenme, sağlık gibi özetlenebilecek ve yaşam hakkı ile bağlantılı hakların öncelenmesi alışkanlığının günümüzde de sürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu eksik bakış açısına dikkat çekmek ve alandaki açığı pratik uygulamalarla kapatmaya çalışmak ve çocukların kararlara katılımını kolaylaştırmak üzere 2000’li yılların başından bu yana çeşitli araçlar, yönergeler, rehberler geliştirilmeye başlanmıştır. Geliştirilen araçların temel kaygılarından birisi BM ÇHS’de belirlenen hiçbir hakkın birbirinden üstün olmadığına, katılım hakkının ise bilhassa sözleşmedeki tüm hakların hayata geçmesinde kilit role sahip olan dört temel ilkedden birisi olduğuna vurgu yapmaktır. Çocuk Etki Değerlendirmesi (*Child Impact Analysis-ClA*) veya Çocuk Hakları Etki Değerlendirmesi (*Child Rights Impact Analysis*) adlarıyla geliştirilen bu araçlar birçok ülkenin kendi özelliklerine ve ihtiyacına göre geliştirdiği ve BM ÇHS’nin çocuğun üstün yararını kapsayan 3’üncü maddesi² ile katılım hakkını kapsayan 12’nci maddesini³ gözetken ve odağına alan yönergelerdir. Bu yönergeler, yukarıda da ifade edildiği gibi, belirlenen kriterler çerçevesinde karşılaştırılarak eksiklere dikkat çekilmiş, geliştirilecek yönleri vurgulanmıştır.

İnsan hakları, en sade haliyle kişinin insan onuruna yaraşır şekilde yaşamaması için tariflenen hakları biçiminde

1. Bu makale, yazarın Yıldız Teknik Üniversitesi FBE Şehir Planlama programında Prof. Dr. İclal Dinçer danışmanlığında hazırladığı ve 2022 yılında sonuçlanan “Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı: İstanbul’da yerel yönetimler için bir yöntem denemesi” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Yazar, tez danışmanına ve Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Asuman Türkün ve Prof. Dr. Murat Cemal Valçintan’a teşekkür eder.

Madde 3

2. Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar. Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikleriyle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarla konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler.

Madde 12

3. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

tanımlanabilmektedir. İnsan haklarının gelişimine, orta çağa dek uzanan bir geçmişte rastlanabiliyorken, insanca yaşamak için gereken hakların güvence altına alınması 1920'li yıllara rastlamaktadır. Öte yandan çocuklar insanlardan ayrı bir tür olmadığına göre, ister istemez “çocuk hakları neden var” sorusu akla gelmektedir. İnsan haklarına ilişkin temel metinlere bakıldığında, çocuğa ilişkin kısıtlı bir alanın olduğu dikkati çekmektedir. Gelişim çağında olmaları ve ihmal, istismar gibi konularda daha kırılğan olmaları, çocuklara yönelik özel ve ayrıcalıklı hakların tanımlanması ihtiyacını doğurmuştur.

1924 yılında Milletler Cemiyeti'nce hazırlanan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile ilk defa çocuğa ve haklarına yönelik özel ilgi geliştirilmiştir. Beş maddeden oluşan bu bildirme, çocukların gelişimlerinin önemi, hasta oldukları veya risk altında oldukları zaman özel bakım ihtiyaçları, ekonomik sömürden korunmaları gerektiğini anlatmaktadır. Türkiye bildirgeyi 1928 yılında kabul etmiştir.

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukları savaş sonrası ihmaller ve istismara karşı korumayı odağına alan ve toplam beş maddeden oluşan bir düzenlemedir. Düzenlemenin ilk iki maddesiyle çocukların yaşama, beslenme, eğitim, sağlık gibi hakları tariflenirken, üçüncü ve dördüncü maddede çocuğun üstün yararına atıf yapılmakta, beşinci maddede ise çocukların gelecekle ilişkilendirilerek yetiştirilmesine değinilmektedir (*UN Documents Gathering a body of global agreements, 1924*). Görüldüğü üzere, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'yle bazı temel haklara atıf yapılsa da, hakların bütünlüğü ve bu makalenin çocuk hakları bakımından odağına aldığı katılım hakkından bahsedilmemiştir.

Benzer şekilde, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (1948) de çocuklar, hak sahibi bireyler yerine koruma odağında yer bulmuştur. Beyannamenin 25 (2) ve 26 (3)'ncü maddelerinde, çocuklara ilişkin haklar, çocuğa bakmakla yükümlü yetişkinler üzerinden tanımlanmıştır.

“Madde 25

2. Anne ve çocukların özel bakım ve yardıma hakları vardır. Tüm çocuklar, evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın, aynı toplumsal korumadan yararlanır.

Madde 26

3. Ana-babalar, çocuklarına verilecek eğitimi seçmede öncelikli hak sahibidir.” (*İnsan Hakları Derneği, 1999*)

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ardından 1959 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin güncellenmiş ve içeriğine çocukların eğitim, sosyal güvence, sağlık, barınma, dinlenme, oyun gibi haklardan yararlanması ve tüm çocukların bu haklara ayırım yapılmaksızın erişebilmesinin sağlanması eklenerek geliştirilmiştir. 10 maddeden oluşan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin de odağında bulunan çocuğun korunması çerçevesinde şekillendirilmiş bir metindir. Bildirgede çocuğa karşı ayırım gözetilmemesine, üstün yararına, korunmasına, yaşamasına ve gelişimine, eğitim hakkına odaklanılmıştır (*Kamu Denetçiliği Kurumu, 1959*). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'nde de tıpkı Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi gibi çocuk hakları koruma odağında ele alınmış, çocuğun katılım hakkına dair düzenlemelere yer verilmemiştir.

Bildirge ve beyannamelerin⁴ bağlayıcılığı ve herhangi bir yaptırımın olmaması nedeniyle ve düzenlemelerin güvence altına alınması ihtiyacıyla çocuk hakları alanında yeni bir sözleşme hazırlanmıştır. BM Genel Kurulu, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi (*BM ÇHS*) 20 Kasım 1989 tarihinde kabul etmiştir. BM ÇHS “dünya çocuklarının insan hakları yasası” olarak bilinmektedir. Sözleşme toplam 54 madde ve 3 ek protokolden oluşmaktadır. BM ÇHS'yi kabul eden 196 ülke, bütün çocukların özel ve vazgeçilmez haklara sahip olduğunu kabul etmiş ve sözleşmeyi kendi ülke koşullarına göre yasallaştırmıştır.

4. Bildirge ve beyanname aynı anlamda kullanılmaktadır. Beyanname “Bir makama veya kamuoyuna yapılan açıklama belgesi” anlamına; sözleşme ise, tarafların “... aralarında bir hukuki bağ yaratmak, bu baği değiştirmek veya ortadan kaldırmak amacıyla, karşılıklı ve birbirine uygun iradelerini beyan ederek yaptığı hukuki işlem; akit.” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine baş vurulamaz.” (m. 90/V.) Buna göre BM ÇHS'nin kendinden önceki, bildirge ve beyannameler ile Türkiye hukuk sistemindeki kanunlardan daha üstündür demek yanlış olmayacaktır (TC Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü, 2015)

(Arkadas-Thibert ve Evci, 2021). Bu sözleşmenin güvence altına aldığı haklar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde düzenlenen haklarla benzerlik taşısa da, yetişkinlere dahası devletlere çocukların evrensel haklarına erişmesindeki rolü ve yükümlülükleri hatırlatılmaktadır. Sözleşmenin kapsamını, çocuğun kendisine yönelik hizmetlerden yararlanma hakkı, yaşama hakkı, korunma hakkı ve katılım hakkı olarak özetlemek mümkündür.

Türkiye, BM ÇHS'nin eğitim, ifade özgürlüğü, kendi kültürünü yaşatma ve kendi dilini özgürce kullanma hakkı ile ilişkili olan 17, 29 ve 30'uncu maddelerine "Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri hükümlerini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." gerekçesi ile çekince koyarak, 14 Ekim 1990'da imzalamış ve 27 Ocak 1995'te Resmî Gazete'de yayımlayarak yürürlüğe koymuştur (Elibol, 2015).

2. ÇOCUK HAKLARI İÇİN YETİŞKİNLERİN YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE ÇOCUĞUN KATILIM HAKKI

BM ÇHS, çocuklara dönük bakışı ve algıyı esaslı şekilde değiştirmeyi hedeflemektedir. Çocuğu birey olarak kabul etmemek onu geleceğin yurttaşı, garantisi veya güvencesi olarak görmemek demektir. Günümüz yetişkin dünyasında çocuğa birey olarak yaklaşmak, onun görüşünü almak ve kararlara yansıtma, çocuğun ihtiyacını yine kendisinin belirlemesine olanak tanımak, dahası karar vericilerle çocuk katılımına dair ortak paydada buluşmanın zorluklarıyla baş etmeye çalışmak yeni yeni ele alınan konulardandır. Yaşar Kemal ise 1970'lerde, Çocuklar İnsandır eserinde "Ben çocuklara çocuk gibi davranmam. Bir çocukla ilişkim, dostluğum, arkadaşlığım varsa, o benim arkadaşımdır, çocuk değildir. Çocuk gibi bakmam. Ayrı bir insan türü gibi bakmam. Niye bu böyle? İnanmadım hiçbir zaman çocukların, insanların çocuklara davrandığı gibi çocuk olduklarına.

Basbayağı insandır onlar. (Kemal, 2014)." diyerek çocuğu tam da evrensel tanımı ile birey yerine koymaktadır. Sözleşme çocukları 'küçük insan', 'yetersiz', 'yetişkinliğe bağımlı' veya adına karar alınabilen kişiler olarak görülemeyeceğini güvence altına almakla kalmayıp, çocukların kendilerini etkileyecek olan her kararda sahip oldukları söz hakkını da tanımlamaktadır (Beyazova vd., 2016).

BM ÇHS'nin tam anlamıyla hayata geçebilmesi için dört temel ilke öne çıkarılmıştır. Şemsiye haklar diye de bilinen dört temel ilke şöyledir:

1. Ayrım gözetmeme (madde 2):

"Taraf Devletler, bu Sözleşme'de yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana-babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayrım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler.

Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırımı veya cezaya tâbi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar." (United Nation, 1989)

Ayrım gözetmeme ilkesini belirleyen 2'nci madde tüm hakların, istisnasız bütün çocuklar için geçerli olduğunu ve devletin çocukları her türlü ayrımcılığa karşı koruma yükümlülüğü olduğunu belirlemektedir.

2. Çocuğun üstün yararı⁵ (madde 3):

"Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.

Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin

5. BM ÇHS 3'üncü maddesi İngilizce versiyonda "the best interests of the child" şeklinde tanımlanmıştır. Türkçe literatürde "üstün, öncelikli, yüksek yarar" şekillerinde de kullanımı bulunan "the best interests" bu çalışmada "çocuğun üstün yararı" olarak kullanılmıştır.

hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.

Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler.” (United Nation, 1989)

Şemsiye maddelerin ikincisi çocukla ilgili bütün konularda, öncelikle çocuğun üstün yararının sağlanacağını, her durumda, bu ilkeye göre çocuğun yararının annenin, babanın, öğretmenin, bakım verenin veya ilgili diğer yetişkinlerin çıkarlarından öncelikli olacağını belirlemektedir.

3. Yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı (madde 6):

“Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.” (United Nation, 1989)

Şemsiye hakların üçüncüsü yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı hükmüne göre, çocuğun yaşama hakkı doğuştan gelen ve devrolunamayacak bir haktır. Bu hükme göre çocuğun yaşayıp gelişmesinin güvencede olması devletin yükümlülüğündedir. Bu hak bağlamında, çocuklara, örneğin, ölüm cezası uygulanamaz.

4. Katılım (Madde 12):

“Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam

yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.” (United Nation, 1989)

Dördüncü ve son şemsiye hak olan katılım hakkı, çocuğun görüşünü bildirmesini, özellikle de kendisini etkileyen konularda görüşlerinin dikkate alınmasını düzenleyen ve diğer insan hakları belgelerinde bulunmayan eşsiz bir haktır.

Sözleşmenin var oluş amacına uygun olarak hayata geçmesine yönelik olarak bu dört temel maddeye, uygulamaya yönelik genel önlemleri düzenleyen 4, 42 ve 44(6)’üncü maddeler⁶ de eşlik etmektedir (United Nation, 1989).

BM ÇHS, önceki düzenlemelerle (Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi-1924 ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi-1959) benzer şekilde tüm çocukların eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvence, oyun, dinlenme gibi haklardan yararlanmasının yanı sıra yaşamasını ve gelişmesini önceleyen ve onu koruyan maddelere sahipken, bunlarla beraber ilk kez katılımı bir hak olarak içermesi bakımından, kendinden önceki düzenlemelerden ayrı bir yerde konumlanmaktadır. Sözleşmede düzenlenen katılım hakkı, çocukları kendileriyle ilgili konuların öznelere olarak gördüğü ve 1989 öncesindeki hiçbir insan hakkı düzenlemesinde ele alınmamış olduğu için benzersiz bir hüküm olarak bilinmektedir (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2009). Katılım hakkını düzenleyen 12’nci madde, tek başına bir hak olmasının yanında, sözleşmedeki tüm hakların anlaşılması, yorumlanması ve hayata geçmesi yönlerinden çocukların katılımlarının muhakkak gözetilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Katılım hakkı, tüm hak ve özgürlüklerden yararlanmaya da olanak tanıyan bir haktır. Katılım, kişinin kendisini veya içinde yaşadığı toplumu etkileyen kararların birlikte alınmasını sağlamakta, böylece demokrasiyle doğrudan bağlantıya referans vermektedir (Hart, 1992). Buradan hareketle, katılım hakkı sadece seçimlerle sınırlandırılmaz, seçimlerin olmadığı durum ve ortamlarda da karar mekanizma-

Madde 4

6. Taraf Devletler, bu Sözleşme’de tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını ola-bildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.

Madde 42

Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler.

Madde 44

6. Taraf Devletler kendi raporlarının ülkelerinde geniş biçimde yayımını sağlarlar.

larının başında olan kişilere ve devletlere bu konuda sorumluluklar yüklenmektedir (Ataman, 2022). Bu da yetişkinlere, seçimlerde söz hakkı olmasa bile, çocukların da katılım hakkına dair yükümlülüklerini anımsatmaktadır. Çocuk katılımını her şeyden önce sorumluluktan ziyade bir hak olarak görmek gereklidir. Böylece çocuk katılımı, çocukların hem kendilerini hem de diğer çocukları etkileyen tüm karar süreçlerine düzenli ve sürekli dahil olmaları, süreçleri etkileyebilmeleri, sundukları görüşlerin hangi kararı, politikayı, yasa veya uygulamayı hayata geçirdiğini ve düzenlediğini bilmeleri anlamına gelmektedir. Yani katılım, sadece göstermelik bir biçimde çocukların görüşlerini almak değil, çocukların görüşlerini sunmaya hazır olması ve sundukları görüşlerinin yetişkinler ve akranlarınca dinlenmesi, görüşlerinin dikkate alınacağından şüphe duymaması ve sunduğu görüşlerin bir süreç eşliğinde karar mekanizmalarına dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Böylece katılım hakkı ile çocukların da sivil, ekonomik, politik ve sosyal haklara erişimi, tıpkı yetişkinlerinki gibi, kabul edilmiş metinler aracılığıyla güvence altına alınmış olmaktadır. (Arkadas-Thibert ve Evci, 2021).

Bu çerçeveden hareketle, çocuğun katılımını kâğıt üstünde kalma açmazından korumak, anlamlı ve sürece yayılmış katılımın yollarını bulabilmeye ve Ward'ın da (1977) "Bir çocukluk şehri istemiyorum. Çocukların benimle aynı dünyada yaşadığı bir şehir istiyorum. (...) Çocukların ihtiyaçlarını kabul etmeyen bir şehir düşünemiyorum." dediği biçimde, çocukların ve yetişkinlerin ortak çalışmasından geçmektedir. Çocuk katılımının, evden başlayarak, okulda, sokakta, mahallede, kısacası çocuğun bulunduğu tüm yaşam alanlarında olabileceği hatırd tutulmalıdır (Akboğa et. all., 2015).

Katılım hakkı çocuklara, dahil oldukları karara ilişkin süreci ve sonucu etkilemelerine imkan vermesi, çocuklarla yetişkinler arasında kararın alınış biçimine yönelik eşitlik dengesini kurması, çocukların ilgi,

kapasite, sosyal yaşam, engellilik, cinsiyet, yaş, sosyal ve ekonomik durumunu gözetecek şekilde görüşlerinin her durum ve koşulda alınabilmesine olanak tanınması ile çocukların kendi yaşamlarının özneleri olduklarını hatırlatmaktadır.

Çocuklara tanınan katılım hakkının özü ve tanımı itibarıyla yetişkinlerin katılım hakkından hiçbir farkı yoktur. Yetişkinler için de katılım, kendi hayatlarını etkileyen karar, politika, yasa veya uygulama süreçlerine etki edebilmesi ve dahil olabilmesidir. Katılım ile bireyler tercih ettiği yaşamı, yine kendisi veya çevresi için biçimlendirme imkânı bulmakta, kararlara dahil olma anında eşit ve adil yaklaşımla karşılaşmakta ve bu dahil olma biçiminin de nasıl olacağına yine kendisi karar vermektedir. Çocuk katılımında, yetişkini uyaran yan, çocuklara tanınan bu hakkın anlamlı bir şekilde uygulanması için yetişkini yükümlü kılmaktır. Çünkü kararlara eşit ve adil katılımın hayata geçebilmesi için eşit fırsat ve imkanlara sahip olmayan toplum kesimlerinin gözetilmesi esastır (Erkem, 2022).

Çocukların katılım hakkının anlamlı bir şekilde hayata geçebilmesi için BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No: 12'yi (GY 12) yayımlamıştır. GY 12 anlamlı katılım için belirlediği şartların tam ve eksiksiz olarak yerine getirilmesini ön koşul olarak koymaktadır. GY 12 belgesinde yer alan bu şartlar tüm sürece ilişkin şeffaf ve bilgilendirici olma, çocuğun gönüllü dahil olmasını gözetme, çocuğa ve akranlarına saygılı olma, konunun çocukla ilgili olmasına özen gösterme, metinlerde ve mekan düzenlenmesinde çocuk dostu olma, konu ile ilgili tüm topluluklardan çocuklar açısından kapsayıcı olma, katılan çocukların kapasitelerini geliştirmesine imkan verecek eğitimlerle destekleme, çocukların fiziksel ve ruhsal iyilik halini destekleyici şekilde güvenli olma ve risklere karşı duyarlı olma, geri bildirim sürecini de içerek şekilde hesap verebilir değildir (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2009).

BM ÇHS'nin 12'nci maddesi olan katılım

7. Ayrımcılığa uğramama hakkı (madde 2), çocuğun üstün yararının temel düşünce olması (madde 3), çocuğun yeteneklerini geliştirmesi doğrultusunda bakımından sorumlu kişilerce rehberlik edilmesi (madde 5), ebeveynlerinin ayrılık kararına ilişkin hukuki süreçlerde görüşlerini bildirebilmesi (madde 9), ifade özgürlüğü (madde 13), düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü (madde 14), dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüğü (madde 15), özel yaşama saygı (madde 16), bilgiye erişim hakkı (madde 17), engelli çocukların toplumsal yaşama katılım hakkı (madde 23), katılım, demokrasi ve insan hakları eğitimi hakkı (madde 29), oyun oynama, kendine ait zaman ve kültürel faaliyetlere katılım hakkı (madde 31), cezai ve idari adli işlemlerde temsil hakkı ve özgürlüğünden mahrum olduğunda adli yardım hakkı (madde 40) ve çocuk haklarını uygun ve etkili araçlarla öğrenme, bilme hakkı (madde 42).

hakkı, sözleşmenin 14 ayrı maddesi⁷ ile yakından ilişkilidir (Arkadas-Thibert ve Evcı, 2021). Sözleşmenin özellikle ifade özgürlüğünü düzenleyen 13'üncü, düşünce ve inanç özgürlüğünü düzenleyen 14'üncü, örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 15'inci ve bilgiye erişimini düzenleyen 17'nci maddeleri, 12'nci maddeyle beraber doğrudan katılım hakkını düzenlemekte; sayılan diğer maddeler ise katılım hakkıyla çocukların kapasitelerini arttırmaya referans vermektedir. Katılım hakkının ilişkili olduğu bu haklar, aynı zamanda GY 12'de belirlenen temel şartların yerine getirilmesini de desteklemektedir (United Nation, 1989; Arkadas-Thibert ve Evcı, 2021; Hart, 2016).

Katılım ile ilgili geliştirilen modeller 1960'ların sonu itibarıyla S. Arnstein tarafından geliştirilen modelle başlamış olsa da, çocuk katılımının özel olarak ele alınması 1990'lardan itibaren yaygınlaşmıştır. Bunda BM ÇHS'nin 1989 yılında kabulü ve 'dünya çocuklarının insan hakları yasası' olarak sayılmasının payı kuşkusuz yüksektir. Çocuk katılımı anlamında en fazla atıf yapılan ve Hart tarafından geliştirilen Çocuk Katılımı Merdiveni modeli kendinden sonraki birçok modele ilham olmuş, önerilen modeller merdiven metaforu etrafında şekillendirilmiştir (Hart, 1992). S. White 1996'da geliştirdiği katılım tipolojisi modeliyle katılımın paydaş, koşullar ve güçten beslenen gerilimlerle desteklendiğini anlatmıştır ("Participation Models", 2012). P. Treseder 1997'de geliştirdiği katılım dereceleri modelini, Hart'ın modelindeki katılımın olmadığı veya sayılmadığı basamakları dışarıda bırakıp, doğrudan katılımın başladığı basamakları ele alarak oluşturmuştur ("Participation Models", 2012). Treseder, çocukların katılımın sağlanması için onların bilgilendirilmesini ve desteklenmesini savunmaktadır. 1990'larda Hart'ın katılım merdiveninin ilham verdiği modellerin ardından 2000'lerle beraber çocuk katılımına olan ilgi ve yönelim artmıştır. H. Shier 2001'de geliştirdiği katılım yolları modelinde çocukların katılımını beş düzlemde ele almış ve modelde çocukların yetişkinlerden ayrı ve bağımsız olarak karar alabileceği

bir düzeye yer vermemiştir ("Participation Models", 2012). D. Driskell 2002 yılında hazırladığı ve katılım tipleri adını verdiği modelde yedi farklı katılım tipi tanımlamıştır. Driskell modelinde katılımın bir seviyeye kadar ancak güç paylaşımı ile gerçekleşebileceğini, anlamlı katılım içinse güç ve etkileşim sunmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır (Driskell, 2002). 2000'li yıllarda oluşturulan ve günümüze doğru en fazla atıf yapılan çocuk katılımı modelini 2007'de L. Lundy geliştirmiştir. Lundy, anlamlı katılımın ortam, ifade etme, dinleyiciler ve etki olmak üzere dört temel faktör sayesinde olabileceğini savunmuş, böylece ilk defa katılım için mekanın ve katılımcılar dışında konu ile ilgili diğer aktörlerin de katkısı ele alınmıştır (Lundy, 2007).

Çocuk katılımı, çocukların müdahale etmeleri ve değiştirmeleri, pasif olmamaları, her şeyin zahmetsizce önlerine geleceği yanılıgısına kapılmamaları açılarından da çocukları geliştiren bir mekanizmadır. Böylece katılım hakkına sahip olan ve kullanabilen çocukların sorumluluk alma, inisiyatif alma, kendini ifade etme, tartışma, dinleme ve sorunlara farklı çözüm önerileri sunabilme gibi becerileri gelişmektedir (Beyazova vd., 2016). Katılımı hak olarak gören çalışmalar hangi çocukların, hangi özellikleri ve becerileriyle, hangi aşamalarda katılabileceğini veya katılmayacağını planlayan çalışmalar olmaktadır. Bu da 'anlamlı katılım'ın sağlanabilmesiyle desteklenmekte, bu sayede çocukların kendileri ve içinde yaşadıkları toplum açısından olumlu sonuçları izlenebilmektedir (Chawla, 2001). Dolayısıyla, katılım hak olarak kabul edildiğinde, herhangi bir çalışmanın sonuç aşaması değil, çalışmanın bir parçasıdır; dolayısıyla süreç olarak görülmektedir.

3. ÇOCUĞUN KARARLARA KATILIMINA YÖNELİK DÜZENLEMELERDE ÖNE ÇIKAN ÜLKE ÖRNEKLERİ

3.1. Yöntem

Bu bölümde İsveç, Birleşik Krallık,

Finlandiya, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın uygulamaları ile 2019'da İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA) ve İstanbul Şişli Belediyesi iş birliği ile İsveç'te uygulanan modelin denemesine yönelik çalışmanın detayları açıklandıktan sonra, ülkelerin kullandıkları uygulamalar belirlenen kriterler eşliğinde karşılaştırılmıştır.⁸ Bu karşılaştırmada, yazar tarafından ülkelerin hazırladığı ve halihazırda kullandığı belgeler değerlendirilmiş ve kriterler belirlenmiştir. Karşılaştırma kriterleri her yıl düzenli olarak ülkelerin çocuk hakları konusundaki yerini gösteren raporlar yayımlayan çocuk hakları endeksi sıralaması (*Kids Rights*, 2022), Hart'ın Çocuk Katılımı Merdiveni (*Hart*, 1992) modeli ve BM Çocuk Hakları Komitesinin çocuk katılımını açıklayan GY 12 (*Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi*, 2009) belgesi ve çocuklarla çalışırken dikkat edilecek etik çerçeveye kullanılarak tanımlanmıştır.

Puanlar, soruya verilen evet (3 puan), kısmen (2 puan), hayır (-1 puan) ve bilgi/veri yok veya erişilemedi (0 puan) yanıtlarına göre verilmiştir. Hayır yanıtına, olumsuz bir duruma artı puan vererek sıralamada ülkenin yükselmesine yol açmamak için 1 puan verilmemiştir. Bahsi geçen konuya dair bilgiye veya veriye erişilememiş olabileceği her zaman öncelikli olmuştur. Kısmen yanıtı, başlangıçta belirlenmiş olsa da, puanlama sırasında ihtiyaç duyulmamıştır.

3.2. Çocuğun Kararlara Katılımına Yönelik Öne Çıkan Ülkelerin Uygulamaları

BM ÇHS'nin ilkelerini hayata geçirmek üzere, çocukların üstün yararını gözetmek ve karar alma mekanizmalarına dahil olmasını kolaylaştırmak üzere çeşitli araçlar geliştirilmiştir. Ülkelerin kendi kapasiteleri ve ihtiyaçları doğrultusunda geliştirdikleri araçlar Çocuk Etki Değerlendirmesi (*Child Impact Analysis-CIA*) veya Çocuk Hakları Etki Değerlendirmesi (*Child Rights Impact Analysis*) gibi farklı isimlerle bilinmektedir. Adı geçen bu araçlar makalede Çocuk Etki Analizi olarak ifade edilmiş ve ÇEA olarak kısaltılmıştır.

ÇEA, öncelikle karar vericiler için BM ÇHS'nin özellikle çocukların üstün yararını düzenleyen 3'üncü maddesini⁹ ve katılım hakkını düzenleyen 12'nci maddesini¹⁰ hayata geçirmek üzere hazırlanmış bir araçtır. ÇEA, hazırlanan planların, politikaların, kararların, yasal düzenlemelerin uygulanmadan önce çocuklar üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkilerinin analiz edilmesi ve gerekli ise ilgili planın, politikanın, kararın, yasal düzenlemenin yeniden düşünülmesi sürecidir (*Durmuş ve Koca*, 2020). ÇEA ile alınan her türlü kararda çocuk katılımı ve çocukların görünür olmaları desteklenmektedir.

2003 yılında yayımlanan GY 5, BM ÇHS ile ÇEA arasındaki ilişkiyi tarif etmektedir (*Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi*, 2017).

“45. Çocuklarla ilgili bütün eylemlerde çocuğun yüksek yararının en başta gözetilmesi (*madde 3 (1)*) ve Sözleşmenin hükümlerine yasama, politika geliştirme ve her kademedeki hizmet sunumunda saygı gösterilmesi, süreklilik temelinde çocuğa etkisinin belirlenmesi (*önerilen herhangi bir yasanın, politikanın veya bütçenin çocuklar ve haklarından yararlanma durumları üzerindeki olası etkileri*) ve çocuk etki değerlendirmesini (*uygulamanın fiili etkilerinin değerlendirilmesi*) gerektirmektedir. Bu belirleme ve değerlendirme süreçlerinin, politikalar geliştirilirken mümkün olan en kısa sürede bütün kademelerde hükümete içselleştirilmesi gerekmektedir.”

Bu yorum ışığında, ÇEA gibi bir aracın, çocuğun üstün yararını yetişkin kararıyla değil çocukların katılımı ile beraber ele alması ve çocukların karar alma sürecine dahil olma istekliliğini önemsemesi açısından GY ile uyumlu olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bu makale kapsamında İsveç, Birleşik Krallık, Finlandiya, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın ÇEA araçları ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları (ÇOÇA) ve Şişli Belediyesi iş birliği çerçevesinde, yazarın da arasında bulunduğu iki araştırmacı tarafından örnek bir karar çerçevesinde denemesi yapılan ÇEA aracına yer verilmiştir.

8. İstanbul Bilgi Üniversitesi ÇOÇA ve Şişli Belediyesi işbirliği ile hazırlanan pilot ÇEA modeli, Türkiye için kabul edilmiş ve kullanılagelen bir model olmadığı için bu karşılaştırmaya dahil edilmemiştir.

Madde 3

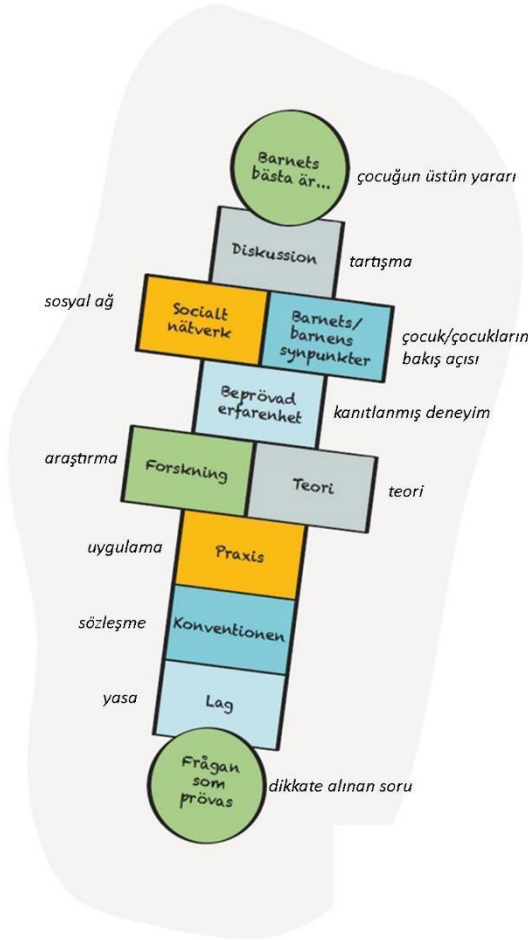
9. Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar. Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler.

Madde 12

10. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

İsveç

İsveç'in yönetim organizasyonu içinde çocuk haklarını kapsayan Çocuklar, Yaşlılar ve Cinsiyet Eşitliği Bakanlığı yer almaktadır. (Kaygısız, 2020). Ülkede 2001 yılında İsveç Yerel Yönetimler ve Bölgeler Birliği tarafından hazırlanan ve Şekil 1'de görülen sekiz aşamalı ÇEA aracına, seksek modeli adı verilmiştir (Durmuş, Koca, 2020).

Odağına çocuk üzerindeki etkisi değerlendirilecek konuyu veya kararı alan seksek modelinin aşamaları şöyledir:

1. Ele alınan soru veya karar
2. İlgili yasalar
3. BM ÇHS'deki ilgili maddeler
4. Mevcut uygulamalar ve politikalar
5. İlgili araştırmalar ve literatür
6. Benzer uygulamaların ve deneyimlerin sonuçları

7. Çocuklar dışındaki sosyal çevrenin görüşleri
8. Çocukların görüşleri

Bu aşamaların ardından ele alınan soru veya karar tartışılmakta ve çocukların yararını gözetilen bir sonuca bağlanarak rapor hazırlanmaktadır.

Birleşik Krallık

Birleşik Krallık, 2000 yılında Çocuk Komiseri Ofisi açılmasının ardından, çocukların ve gençlerin karar alma süreçlerine katılımını odağına alan ulusal stratejilerini hazırlamıştır. Birleşik Krallık'ta ÇEA'ne yönelik düzenlemeler 2017'de UNICEF'le yapılan görüşmeler neticesinde başlatılmıştır (UNICEF, 2017). UNICEF tarafından hazırlanan raporlarda İngiltere'de 2017'ye kadar CIA'nın ülke genelinde kullanımı hedeflendiği; bu amaçla araçlar üretildiği, çeşitli eğitim programlarının gündeme alındığı; Galler'de ÇEA hakkında düzenlemelerin olduğu, İskoçya'da Çocuk Hakları ve Çocuğun İyi Olma Hali Etki Değerlendirmesi (CRWIA) isimli bir modelin yürürlükte olduğu ancak İrlanda'da çocukların kararlara katılması için herhangi bir düzenlemenin bulunmadığı anlaşılmıştır (Durmuş ve Koca, 2020). Birleşik Krallık'a bağlı ülkelerden İrlanda'da Çocuk ve Gençlik İşleri Bakanlığı bulunmaktadır (Bahçeci, 2020). İskoçya'daki model üç aşamalı olarak kurgulanmıştır:

1. Tarama
2. Değerlendirme
3. Yetkilendirme ve yayınlama

Model çeşitli şablonları, rehberleri, çevrimiçi ve yüz yüze eğitim ve danışmanlığı da kapsayan araç seti bütününden oluşmaktadır (Durmuş, Koca, 2020). Birinci aşama olan tarama, ikinci aşamaya geçiş geçmemeye karar vermeye yarayan ve raporlamanın diğer aşamalarını kurgulamaya yardımcı olan bir aşamadır. Bu aşamada alınan karardan veya düzenlemeden hangi çocukların hangi açılardan ve nasıl etkilenebileceğine bakılmaktadır. İkinci aşamayı temsil eden değerlendirmede, karar veya düzenlemenin BM ÇHS ile ilişkisi kurulmakta, ilgili yetişkinlerden ve

Şekil 1. İsveç seksek modeli
(Kaynak: Durmuş ve Koca, 2020)

çocuklardan veri toplanmaktadır. Üçüncü aşama olan yetkilendirme ve yayınlamada ise karar vericiler için ikinci aşamadaki bulguları değerlendirip uygulamaya ve karara dönük rapor hazırlanmaktadır.

Ayrıca hazırlanan raporun çocukların bilgi alma hakkını destekleyecek şekilde onlara yönelik versiyonu da yazılmaktadır (*The Scottish Government, 2021*).

Finlandiya

Karar alma mekanizmalarında çocuk katılımını önceleyen ve 2015'ten bu yana ÇEA modelini uygulayan Finlandiya'nın örneği yedi aşamalıdır (*Suomen Evankelis-Luterilainen Kirkko, 2015; Arslan Kılıçoğlu, Aral, 2020*):

1. Analiz
2. Etkinin tanımı
3. Veri toplama
4. Etki değerlendirme
5. Sonuç
6. Sonucu çocuklara bildirme
7. Sonucun etkilerini izleme ve değerlendirme

İskoçya'daki modele benzer şekilde, kararın veya uygulamanın çocuklar üzerinde herhangi bir etkisi olacağı tespiti yapılırsa, ikinci aşamaya geçilmektedir. Finlandiya'daki model, hazırlanan raporun karardan veya uygulamadan etkilenecek olan çocuklara ulaştırılması aşamasını içermesi bakımından, çocuk katılımının geri bildirim mekanizmasını da kapsamaktadır.

Avustralya

Avustralya'nın farklı eyaletlerinde Aile ve Çocuk Bakanlığı, Çocuk Güvenliği, Gençlik ve Aile Bakanlığı ve Çocuk Koruma Bakanlığı bulunmaktadır (*Çalış, 2020*). Ülkede 2020 yılından bu yana kullanılan ve sekiz adımlı ÇEA modeli şöyledir (*Commissioner for Children and Young People, 2020*):

1. Önerinin amacı
2. Önerinin çocuklar üzerindeki doğrudan veya dolaylı olarak etkisi
3. Önerinin etkilediği çocukların sosyal ve demografik özellikleri
4. Önerinin çocuklar üzerindeki

etkisinin derecesi

5. Önerinin çocukların yararına olup olmadığı
6. Öneriye ilişkin doğabilecek herhangi bir olumsuzluğu gidermek için alınacak önlemler
7. Öneri hakkında toplanan veriler
8. Öneriye yönelik özet tavsiye

İskoçya'dakine benzer şekilde ilk iki soruda, kararın veya uygulamanın çocukları doğrudan veya dolaylı olarak etkilemediği sonucuna varılırsa, raporlamaya devam edilmesine gerek kalmamaktadır. Ancak, iki sorudan birinde evet cevabı verilmişse, sekiz soruluk kılavuzla değerlendirme yapılmaya devam edilmektedir. Dördüncü aşamada seçenekler 'önemsiz, az önemli, orta derecede önemli, çok önemli' olarak sınıflandırılmıştır. Eğer 'önemsiz' seçeneği seçilmişse beşinci soruya devam etmeye gerek olmadığı notu eklenmiştir. Raporun, İskoçya veya Finlandiya örneklerinde olduğu gibi, çocuklara yönelik versiyonunun hazırlanıp hazırlanmadığına dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

Yeni Zelanda

BM Çocuk Hakları Komitesi 2011'de Yeni Zelanda için karar alma mekanizmalarına çocukları da dahil etmesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiye ışığında ülkede ÇEA'ne yönelik düzenlemeler geliştirilmeye başlanmıştır. Ülkedeki ÇEA modeli dört aşamalıdır (*Ministry of Social Development, 2018*):

1. Tarama
2. Kararın veya uygulamanın BM ÇHS ile ilişkilendirilmesi
3. Veri toplama
4. Etkinin özetlenmesi ve önerilerin sunulması

İskoçya ve Avustralya'dakine benzer şekilde daha kapsamlı bir ÇEA'ne gerek olup olmadığı tarama aşamasında kontrol edilmektedir. Hazırlanan raporun, İskoçya veya Finlandiya örneklerinde olduğu gibi, çocuklara yönelik versiyonunun hazırlanıp hazırlanmadığına dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

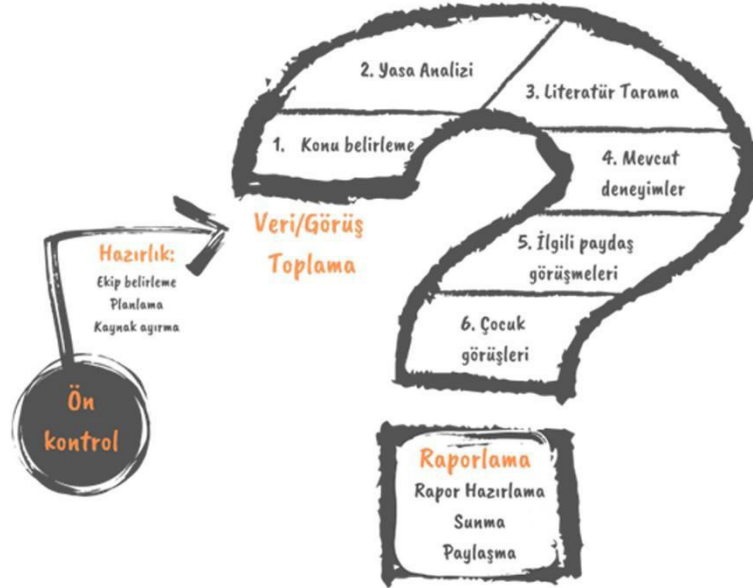
Türkiye

Türkiye’de ÇEA hazırlanmasına yönelik herhangi bir yasal düzenleme veya Çocuk Hakları Komitesi tarafından sunulan bir tavsiye yoktur. Çocuk hakları kapsamında, Çocuk Hizmetleri Genel müdürlüğü tarafından 2013-2017 dönemi için Çocuk Hakları Strateji Belgesi hazırlanmıştır (*Resmî Gazete, 2013*). Strateji belgesinde “Çocuğun yüksek yararının bütün yararlarından öncelikli olduğunu kabul ederek, yaşama, gelişme, korunma ve görüşünün alınması hakkı ile ayrımcılığın önlenmesini esas alan, çocuk hakları kültürü temelinde bir çocukluğun yaşandığı Türkiye” şeklinde bir vizyon belirlemiştir. Çocuğun katılım hakkını odağına alan stratejik amaçlar ise

“a) Çocuk ve çocuk haklarına ilişkin karar süreçlerine bütün çocukların katılımını sağlamak.

Eylem Planı’nın hazırlıklarının tamamlandığı bilgisine ulaşılsa da, Resmi Gazete’de veya konu ile ilişkili web sayfalarında ilgili belgeye ulaşılamamıştır.

2019’da İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOCA) ve İstanbul Şişli Belediyesi işbirliği ile İsveç’te uygulanan modelin denemesinin yapılması kararlaştırılmıştır. Yazarın da araştırma ekibinde yer aldığı ve “Karar Vericiler için Çocuk Etki Değerlendirmesi-1. Bölüm” ismiyle hazırlanan birinci kitapçıkta (*Durmuş ve Koca, 2020*) ÇEA tanımı, örnek uygulamalar ve neden önemli olduğu anlatılmış; “Türkiye’de Çocuk Etki Değerlendirme İçin Bir Deneme: Şişli Belediyesi-Çocuk Oyun Evi Örneği-2. Bölüm” isimli ikinci kitapçıkta (*Durmuş, Koca, 2021*) ise örnek konu üzerinden ÇEA raporu süreci ve örnek uygulama anlatılmıştır.

Şekil 2. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ile Şişli Belediyesi işbirliği ile hazırlanan pilot ÇEA modeli (Kaynak: Durmuş ve Koca, 2021).

b) Toplumsal hayatın bütün alanlarında her türlü hizmetlerin tasarımı, düzenlenmesi, uygulanması, izlenmesi ve denetlenmesinde çocuğun katılımı ile ilgili kültürü geliştirmek.” (*Şirin, Gülan, 2011*)

şeklinde tariflenmiştir.

2018 yılında basına yansıyan haberlerde (*Anadolu Ajansı, 2018*) “2018-2023 dönemini kapsayan Ulusal Çocuk Strateji Belgesi ve

Şekil 2’de aşamaları görülebilen örnek ÇEA çalışması, Şişli Belediyesi’nin stratejik planında çocuklar için geliştirilmiş bir karar çerçevesinde, uygulama öncesinde tamamlanmıştır. Örnek model üç temel aşamadan oluşmaktadır:

1. Ön hazırlık
2. Veri toplama
3. Raporlama

Birinci aşamada ekip belirlenip planlama yapılmakta ve ihtiyaç duyulan kaynaklar belirlenmektedir. İkinci aşama, raporun en kapsamlı bölümüdür. Bu aşamada değerlendirmesi yapılacak olan konunun ilgili yasalarla ve BM ÇHS ile ilişkisi kurulmakta, konuya ilgili bilimsel araştırmalar ve literatür dikkate alınmakta, iyi uygulama örnekleri araştırılmakta, konuya dair yetişkinlerin ve çocukların görüşleri alınmaktadır. Üçüncü aşama olan raporlama aşamasında ise söz konusu kararın çocukların üstün yararı açısından nerede durduğu tartışılmakta ve kararın uygulanmasına yönelik görüş sunulmaktadır.

3.3. Çocuk Katılımını Kolaylaştırmak İçin Hazırlanmış Uygulamaların Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Ülkelerin çocuk hakları endeksindeki sıralaması, çocuklara yönelik kurumsal yapılarının durumu, kullandıkları uygulamaların çocuk katılımı merdiveni modelinde denk geldiği basamak, uygulamaların rapor öncesi, sırası ve sonrasında sürecine dair bir analiz yapılmıştır.

Çocuk Hakları Endeksi Çerçevesinde Analiz

Çocuk hakları endeksi BM ÇHS'yi kabul etmiş ve taranan bilgiye dair yeterli veriye sahip ülkelerin, çocukların yaşam, eğitim, koruma ve sağlık alanlarına dair düzenlemelerini temel alan bir sıralamadır. 2021'de 182 ülke, sayılan bu veriler ışığında sıralanmıştır (*Kids Rights, 2021*). Geçmiş yıllardaki endeks verileri sadece ilk 10 ve son 10 ülke sıralamasını dahil ettiği için, ülkelerin bazılarının tüm yıllara dair sıralama bilgisine erişilememiş; bu makaleye konu beş ülkenin 2015-2021 yılları arasında çocuk hakları endeksinde hangi sırada yer aldıkları baz alınmıştır (*Tablo 1*). Bu bölüm, ülkelerin günümüze doğru sıralamada yükselip yükselmediğine bakılarak, puanlanmıştır (*Tablo 2*).

Tabloya göre, Birleşik Krallık, Avustralya ve Yeni Zelanda endekste sürekli düşme eğiliminde olmuştur. Tüm ülke verilerine ulaşılabilen 2017 ile 2021 yılı karşılaştırması yaptığımızda, Birleşik Krallık 156'dan 169'a, Avustralya 27'den 134'e ve

Yeni Zelanda 158'den 168'e düşmüş; İsveç 7'den 4'e, Finlandiya 10'dan 3'e yükselmiştir. Özetle, çocukların yaşam, eğitim, koruma ve sağlık alanlarını temel alınarak hazırlanan sıralamada Finlandiya 2016, İsveç ise 2019 yılından bu yana hep ilk 10 ülke arasında yer almıştır.

Tablo 1. Çocuk hakları endeksi çerçevesine göre sıralama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
2015	8	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi
2016	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi	9	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi
2017	7	156	10	27	158
2018	veriye erişilemedi	173	7	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi
2019	9	veriye erişilemedi	4	19	veriye erişilemedi
2020	4	169	3	135	168
2021	4	169	3	134	168

Tablo 2. Çocuk hakları endeksi çerçevesine göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Ülke, verinin olduğu döneme göre sıralamada yükseldi mi?	3	-1	3	-1	-1

Kurumsal Yapı Çerçevesinde Analiz

Kurumsal yapılanma kısmında, bu beş ülkenin çocuklara yönelik ve onları kapsayan yasal ve yönetsel düzenlemelerinin varlığı incelenmiştir (*Tablo 3*).

Tablo 3. Kurumsal yapı çerçevesinde analiz

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Çocuk alanıyla ilgili bir bakanlık bulunuyor mu?	3	3	0	3	0
Yasa ve yönetmelikleri BM ÇHS ile uyumlu hale getirilmiş mi?	3	3	3	3	-1
Çocuk alanıyla ilişkili yerel yönetim birimleri bulunuyor mu?	3	0	0	0	3

İsveç, Birleşik Krallık ve Avustralya’da çocuk alanıyla ilgili bir bakanlık bulunduğu; İsveç, Birleşik Krallık, Avustralya ve Finlandiya’da yasa ve yönetmeliklerin BM ÇHS ile uyumlu hale getirildiği bilgisine ulaşılmıştır. İsveç ve Yeni Zelanda’da ise çocuk alanıyla ilişkili yerel yönetim birimleri vardır. İsveç’teki

temsil etmemektedir. Kalan beş basamak ise, katılımın derecelerini ifade etse de, aralarında bir hiyerarşi bulunmamaktadır (Hart, 1992). Hart’ın modeli, yetişkinlerin, çocukların katılımını anlamlı ve hak temelli açıdan sağlayabilmesi için yöntem ve araç geliştirmelerini desteklemek üzere tasarlanmıştır (Hart, 1992).

Tablo 4. Hart’ın Çocuk Katılımı Merdiveni modeli (Hart, 2016).

8. Çocuklar tarafından başlatılması ve kararların yetişkinlerle paylaşılması
7. Çocuklar tarafından başlatılması ve çocuklarca yönetilmesi
6. Yetişkinler tarafından başlatılması ancak kararların ortak alınması
5. Bilgi vererek danışma
4. Bilgi vererek görevlendirme
3. Maskotluk/Tokenizm
2. Dekorasyon
1. Manipülasyon/Zorlama/Aldatma

birim, İsveç Yerel Yönetimler ve Bölgeler Birliği adıyla hizmet vermektedir ve ülkede ÇEA süreçlerinin yürütülmesinden sorumludur.

Bu modele göre, adı geçen beş ülkenin kullandığı aracın merdivenin hangi basamağına karşılık geldiği yazar tarafından yorumlanmış ve ilgili basamak Tablo 5’te de görüleceği gibi puan olarak yazılmıştır.

Tablo 5. Çocuk Katılımı Merdiveni’ne göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Ülkenin kullandığı aracın Hart’ın Çocuk Katılımı Merdiveni Modeli’nde denk geldiği basamak	5	5	5	5	5

Cocuk Katılımı Merdiveni Modeli Çerçevesinde Analiz

Çocuk Katılımı merdivenini Roger Hart 1992’de çocukların kendilerini ilgilendiren konulara katılımını odağa alma amacıyla geliştirmiştir (Tablo 4). Hart modelinde Arnstein’in Yurttaş Katılımı merdiveninden etkilenmiştir (Arnstein, 1969). Hart bu modeli “(Çocukların), ilgili beceri ve sorumluluklarla önceden karşılaşmadan 16, 18 veya 21 yaşlarındaiken aniden sorumlu katılımcı yetişkin vatandaşlar haline gelmesini beklemek gerçekçi değildir.” düşüncesi ile geliştirmiştir (Hart, 1992). Sekiz basamaklı olarak tasarlanan merdivenin ilk üç basamağı (Manipülasyon, Dekorasyon, Sembolik) katılımı

İncelenen beş ülkenin ÇEA aracında da, seçilen karar hakkında uygulama öncesi çocuklar bilgilendirilmekte ve ardından görüşleri alınmaktadır. Bundan hareketle tüm ülkelerin Hart’ın modelinde çocuklara danışılan ve bilgilendirilen beşinci sıra yani ‘bilgi vererek danışma’ aşamasında olduklarına karar verilmiştir.

Araç Seti Çerçevesinde Analiz

Araç seti bölümünde ülkeler, içeriğinden bağımsız olarak araçlarının olmasına, mevcut aracın kullanımına dair yönergelerin bulunmasına, çocuklardan görüş alınma durumları için gerekli etik tedbirlerin alınmasına göre değerlendirilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Araç setine göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Rapor hazırlama için bir araç bulunuyor mu?	3	3	3	3	3
Rapor hazırlama için bir yönerge bulunuyor mu?	3	3	3	3	3
Çocuklarla görüşmeye dair etik ilkeler bulunuyor mu?	-1	3	3	3	-1
Çocuklar ve bakım verenlere yönelik izin ve onay formları bulunuyor mu?	-1	-1	-1	-1	-1

Beş ülke de çocukları odağına alan kararlar için çocuğun üstün yararını ve katılımını önceleyen bir raporlama aracına ve aracın kullanımını kolaylaştıracak bir yönergeye sahiptir. Birleşik Krallık, Finlandiya ve Avustralya yönerge içine, çocuklarla iletişim kuracak olan yetişkinlere yönelik etik çerçeveyi kuran ve görüşme yöntemlerini anlatan eğitim paketlerini dahil etmiştir. Böylece, daha önce hiçbir alanda çocuklarla çalışma pratiği olmayan yetişkinlerin ve dahası karar vericilerin kapasitelerini arttırmayı ve çocuğa zarar vermeme ilkesini gözettikleri görülmektedir. İncelenen beş ülkenin araçlarının içinde veya öneri olarak, çocuklarla görüşmeden önce hem bakım vereninden hem de çocukların kendisinden onay formları alınmasına dair bir tavsiyeye yer verilmemiştir.

Rapor Öncesi Süreç Çerçevesinde Analiz

Raporlama öncesindeki süreç, raporu hazırlayacak olan ekibin belirlenmesi ve ekibin süreç ile ilgili hazırlığını kapsayan bölümdür. Ekibin belirlenmesiyle beraber uygulama süreçlerini de aksatmaması adına raporun tamamlanması için gereken ideal süreye, ekip için çocukların üstün yararı ve katılımını öngören kontrol listesinin varlığına, rapor kapsamında hangi kararlara yer verildiğine dair bir değerlendirme yapılmıştır (Tablo 7).

İsveç, Finlandiya ve Yeni Zelanda'da, rapor ekibi tanımlıdır. Birleşik Krallık ve Avustralya'da ise, çocuklarla ilgili sistemlerini BM ÇHS ile uyumlu hale getirdikleri ve ülkede ÇEA hazırlama

pratiği bulunduğu için, bu raporları hazırlayan bir ekibin halihazırda var olduğu varsayımı yapılmaktadır. Beş ülkede de raporun tamamlanması için bir süre tanımı yapılmamıştır. Finlandiya ve Yeni Zelanda'da, çocuklarla temas edecek olan yetişkinler için kendilerini ve çocuklarla buluşma ortamlarını kontrol için bir liste bulunmaktadır. İsveç dışındaki tüm ülkeler raporun alınan tüm kararlar için hazırlanması gerektiğini belirlemiştir.

Tablo 7. Rapor öncesi sürece göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Rapor ekibi tanımlı mı?	3	-1	3	-1	3
Raporun hazırlanması için süre tanımlı mı?	-1	-1	-1	-1	-1
Yetişkinler için çocuk katılımına yönelik bir kontrol listesi bulunuyor mu?	-1	-1	3	-1	3
Rapora konu kararların sadece çocuklarla ilgili kararlar olmamasına dikkat ediliyor mu?	-1	3	3	3	3

Raporlama Süreci Çerçevesinde Analiz

Raporlama süreci boyunca, çocuğun üstün yararı ve katılımı çerçevesinde dikkate alınan hususlar bu bölümde irdelenmiştir. Ülkeler raporu hazırlayan ekipte çocukların bulunmasını önerme, her türlü farklılıkları ve ihtiyaçları dikkate alınarak

çocuklardan görüş alınması, çocukların görüşlerinin alınması sırasında gerekli etik kuralların işletilmesi, kararlar veya konuyla ilgili yetişkinlerin görüşlerine yer verilmesi ve raporun çocuklara yönelik versiyonunun hazırlanması bakımından değerlendirilmiştir (Tablo 8).

Ülkelerin hiç birisi raporlama ekibinde çocukların da bulunmasını tavsiye etmemiş veya bir karar olarak buna yer vermemiştir. Beş ülkede de kararlar ilgili hem çocuklardan hem de yetişkinlerden görüş alınmaktadır. Zaten ÇEA'nin özü, çocukların da alınan kararlara dahil edilmesini destekleyici bir araç olmasıdır. Yalnızca Finlandiya çocukların görüşleri alınırken gerekli güvenlik önlemlerine yönelik tedbirler almış, tavsiyelerde bulunmuştur. Hazırlanan raporun çocuklara yönelik olarak yeniden yazılması ise sadece Birleşik Krallık ve Finlandiya'daki araçlarda önerilmiştir.

Tablo 8. Raporlama sürecine göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Rapor ekibinde çocuklar da var mı?	-1	-1	-1	-1	-1
Rapora konu karar hakkında çocukların görüşleri alınıyor mu?	3	3	3	3	3
Rapora konu karar hakkında, koşulları eşit olmayan çocukların görüşleri de alınıyor mu?	3	3	3	3	3
Çocukların görüşleri alınırken asgari güvenlik önlemlerine yönelik yönerge bulunuyor mu?	-1	-1	3	-1	-1
Rapora konu karar hakkında, bakım veren, öğretmen, eğitimci gibi yetişkinlerin görüşleri alınıyor mu?	3	3	3	3	3
Hazırlanan raporun çocuklara yönelik versiyonu da yazılıyor mu?	0	3	3	0	0

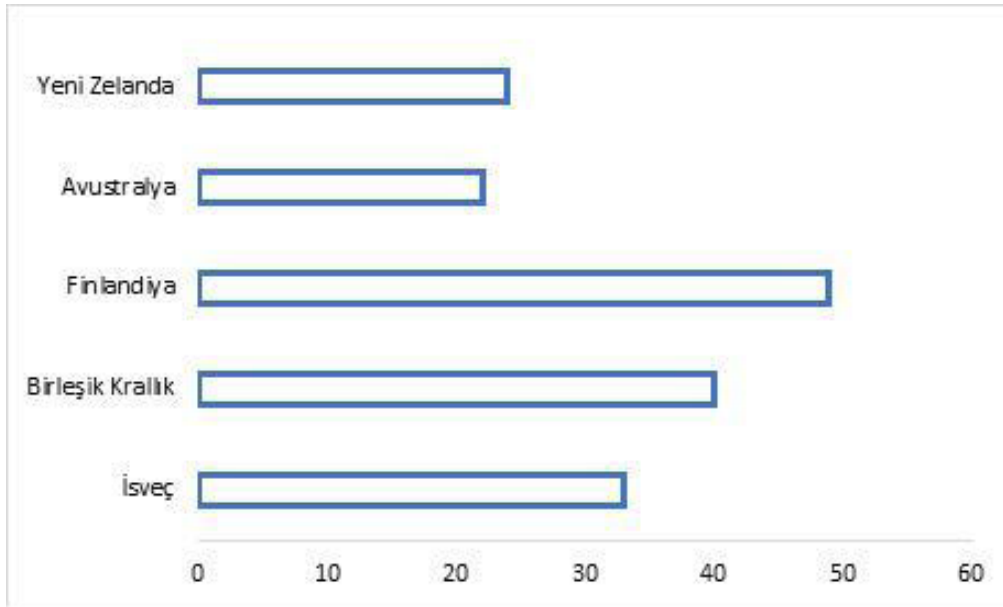
Rapor Sonrası Süreç Çerçevesinde Analiz

Ülkeler raporun tamamlanmasının ardından geri bildirim süreçlerini işletmesi, raporun çocuklara ulaştırılması, uygulama aşaması için kontrol mekanizmalarının kurulması ve hazırlanan raporların kamuoyu ile paylaşılması kriterleri açısından değerlendirilmiştir (Tablo 9).

İsveç, Birleşik Krallık ve Finlandiya'nın karara ilişkin görüşleri alınan çocuklara dönük bir geri bildirim süreci ve kararın uygulanması aşamaları için denetleme mekanizması oluşturduğu görülmüştür. Yalnızca Birleşik Krallık'taki araçta raporun kamuoyu ile paylaşılması önerilmektedir. Yetişkinler ve çocuklar için hazırlanan raporların, web sitesinde yayımlanmasıyla, sosyal medya araçları, basın açıklaması veya halk toplantıları aracılığıyla sunulmasıyla şeffaflığa ve örnek olmaya katkı verilmiş olacaktır.

Tablo 9. Rapor sonrası sürece göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Görüşleri toplanan çocuklar için geri bildirim mekanizması bulunuyor mu?	3	3	3	-1	0
Çocuk raporu ilgili çocuklara ulaştırılıyor mu?	0	3	3	0	0
Rapora konu karar hakkında denetleme mekanizması bulunuyor mu?	3	3	3	-1	0
Raporların (yetişkin ve çocuk versiyonu) kamuoyu ile paylaşılması öneriliyor mu?	-1	3	-1	-1	-1

Şekil 3. Ülke uygulamalarının puanlama sonuçları

Değerlendirme ve puanlamalar ışığında, Şekil 3'ten de görülebileceği üzere, Finlandiya 49 puana, Birleşik Krallık 40 puana, İsveç 33 puana, Yeni Zelanda 24 puana ve Avustralya 22 puana ulaşmıştır. Çocuk hakları indeksinde de beş ülke arasında ilk sırada olan Finlandiya, burada da ilk sırada yerini almıştır. Yedi farklı ana başlık ve altında belirlenen kriterler eşliğinde yapılan değerlendirmelere göre ülkelerin toplam puanları Şekil 3'te görülsün de, her bir başlık farklı analizler içerdiğinden ülke değerlendirmelerinin de ayrı ayrı ele alınması anlamlı olacaktır. Çocuk hakları endeksi çerçevesinde analizde çocukların yaşam, eğitim, koruma ve sağlık alanlarını temel alınarak hazırlanan sıralamada Finlandiya 2016, İsveç ise 2019 yılından bu yana hep ilk 10 ülke arasında yer almıştır. Kurumsal yapı çerçevesinde yapılan analizde İsveç, Birleşik Krallık ve Avustralya olumlu uygulamalara sahiptir. Çocuk katılımı merdiveni modelinde tüm ülkeler çocuklara danışılan ve bilgilendirilen beşinci sıra yani 'bilgi vererek danışma' aşamasındadır. Dolayısıyla çocuk katılımı bu uygulamalarla sağlanabilmektedir. Araç seti çerçevesinde yapılan analizde Birleşik Krallık, Finlandiya ve Avustralya olumlu ve örnek alınabilir uygulamalara sahiptir. Rapor öncesi süreçle alakalı analizde Finlandiya ve Yeni Zelanda; raporlama sırasındaki

süreçle alakalı analizde Finlandiya; rapor sonrası süreçle alakalı analizde ise Birleşik Krallık olumlu ve örnek alınabilir uygulamalar kullanmaktadır.

Ülkelerin genelinin raporun kapsamını sadece çocuklarla ilgili kararlarla sınırlı bırakmaması yaklaşımı, çocuklarla beraber yaşanan şehirde, kararlara onların da dahil edilmesini destekleyici bir bakış açısı olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın rapor ekibinde hiçbir ülkenin çocuklara alan açmamış olması, raporlara çocuk bakış açısının dahil edilememesine ve çocukların katılımının tam olarak sağlanamamasına yol açacaktır. Rapor ekibinde çocukların da bulunmasının desteklenmesi, çocukları birey olarak gören yaklaşımın bir yansımasıdır. Ülkelerin çoğunluğunda, görüşleri alınan çocuklara, sundukları fikirlerinin ne kadarının, nerelerde, ne şekilde kullanıldığına, kullanılmayan veya uygun bulunmayan görüşlerinin neden dahil edilmediğine dair bir geri bildirim süreci yürütülmektedir. Geri bildirim sürecinin varlığı, anlamlı bir katılımın varlığına da işaret etmektedir. Benzer şekilde, uygulama süreçlerinin de kontrolü, çocukların görüşlerinin hangi boyutta yansıdığını somut olarak görmeleri açılarından önemlidir ve ülkelerin çoğunluğunun gözettiği bir konudur.

Raporun çocuklara dönük halinin hazırlanması ve onlara ulaştırılması henüz kısıtlı ülkelerce yapılan bir uygulama olsa da sadece çocuklar değil yetişkinler için de okuması zevkli belgeler olması açısından yaygınlaşması beklenen bir uygulama olarak görülmektedir.

Bu karşılaştırmalı değerlendirmeler aracılığıyla farklı ülkelerin kullandığı çocuk etki değerlendirmesini kolaylaştıran araçlar ve yöntemlerdeki iyi uygulamalar süzülerek Türkiye’de yerel yönetimlerin kullanabileceği bir rehber uyarlanmıştır. Yazara tarafından hazırlanan “Çocuklarla Beraber Karar Alma Rehberi” (Koca, 2022) yerel yönetimler için karar alma süreçlerinde çocuk katılımını kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Rehberin, Türkiye’nin de tarafı olduğu BM ÇHS ile uyumlu olmasına ve hükümlerinin gerçekleşmesine destek olmasına çalışılmış, Türkiye henüz tarafı olmasa da Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın Yerel Yönetimlerin Çalışmalarında Yer Alma Hakkına Dair Ek Protokolü’nün yerel yönetimlerde alınan kararlara, karar süreçlerine dahil edilirken atlanan kesimlerin de katılımını desteklemesine yardımcı olacak bir yönerge olması sağlanmıştır. Ayrıca rehber, katılımı bir süreç olarak kurgulamaya destek olmak amacıyla, kimlerin katılımının öncelenmesi gerektiğini daha tanımlı hale getirmektedir. En önemlisi de rehber, çocukların kararlarda hangi aşamalarda, hangi birimler aracılığıyla katılacağını tanımlamakta; çocukların bugünün paydaşı olarak görülmesini sağlamakta; çocukların görünürlüğüne sağlayarak, çocuklar ve yetişkinler arasında eşitler ilişkisi kurarak, çocukların görüşlerinin etkili olmasını destekleyerek, çocukların gelişimleri ve gönüllülükleri dahilinde katılımını önceleyerek, kapsayıcı bir yaklaşım güderek, tüm sürecin şeffaf ve hesap verebilir bir biçimde yürütülmesini sağlayarak ve geri bildirim aşamasının atlanmamasını önemseyerek katılımın süreç olarak kurgulanmasının önünü açmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER: ÇOCUK KATILIMI SON ADIM DEĞİL, SÜREÇ OLARAK GÖRÜLMELİ

Çocukları koruma odağında haklarını güvence altına alan ilk belgelerde katılımlarını desteklemeye dair bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu nedenle BM ÇHS’nin çocuğun katılım hakkını düzenleyen 12’nci maddesi tereddütsüz ve eksiksiz işletildiği takdirde çocuğu da geliştiren bir haktır. 12’nci madde aynı zamanda sözleşmedeki diğer tüm hakların da anlaşılması ve uygulanması açısından destekleyici bir maddedir. BM ÇHS’nin kabulünün ardından, çocuk haklarının geliştirilmesi ve anaakımlaştırılması adına karar alma mekanizmalarının içine çocukların katılımını sağlamaya yönelik bir eğilim görülmektedir. Fakat bu mekanizmalarda çocukların nasıl, kimler aracılığıyla, hangi yasal süreçlerin desteleyiciliğinde ve hangi aşamada katılımının sağlanabileceği hususlarında hala bir belirsizliğin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çocuk katılımını bir sonuç veya son adım olarak görme anlayışının önüne geçmek, süreç olarak ele almak için,

- Çocuk katılımı, yalnızca faaliyete katılım gibi anlaşılıp kurgulanmamalı,
- Dahil olan çocukların gönüllü olması gözetilmeli,
- Çocuklara tam ve eksiksiz bilgi sağlanmalı ve çocuk yaşına uygun şekilde bilgilendirilmeli,
- Çocuklarla eşitler ilişkisi kurulmalı, ne söylerlerse doğru ve tartışılmaz olarak görülmemeli,
- Çocuk katılımı sembolik jestler olmamalı,
- Çocuğun katılmamayı tercih etmesinin bir katılım biçimi olduğu farkedilmeli,
- Çocuklar yalnızca kendileri ile alakalı konularda dahil edilmemeli,
- Çocuk katılımı, katılan çocuğu geliştirmeli, kapasitesini arttırmalı,
- Katılım sürecinde geri bildirim adımı bulunmalı, çocuklara önerilerinin

hangilerinin yapılabileceği, hangilerininse neden yapılamayacağı anlatılmalı,

- Katılım sürecinde tüm kesimlerden çocukların kapsandığından emin olunmalı,
- Katılım süreci kurgulanırken insan ve maddi kaynak için en baştan planlama yapılmalıdır.

Sonuç olarak, karar alıcılara çocuk katılımına dair ortak bir ekseninde buluşmak zor gelmekte ve genelde yetişkinler çocuğun ihtiyacını öngörerek kararlar almaktadır. Burada yetişkinlerin katılımı çocukların katılımından daha önemli olduğu kalıp yargısı devreye girmektedir. Bu yaklaşımın yerleşik olması ve çoğunlukla tercih edilmesi, çocuklarda kendilerinin görüşlerinin zaten alınmayacağı, alınsa dahi bir şeyi değiştiremeyeceği anlayışının yerleşmesine yol açmaktadır.¹¹

“Bir yeri değiştirmek istiyorlar, buraları boyayalım diyorlar, yine az çok bize soruyorlar. Rengi bize soruyorlar ama boyama konusuna hayır desek kabul ederler mi, belki ederler.” (Çocuk görüşü, 14 yaş)

“Şehri yönetenin kararı oluyor, biz karar veremeyiz. Sorabilirler ama orayı belediye yönettiği için biz bir şey diyemeyiz. Hayır desek bile onlar yapmayabilirler.” (Çocuk görüşü, 13 yaş)

“Bize haber vermezler ki...” (Çocuk görüşü, 10 yaş)

BM ÇHS'nin dünya genelinde yaygın bir şekilde kabulünün ardından çocuk katılımına yönelik eğilim artmıştır. Yasaları düzenleyenler ve karar verici yetişkinler çocuk katılımı konusuna öncelik verseler veya vermeye çalıştıklarını gösterecekler de hak olarak çocuk katılımı çalışma anlayışlarına yerleşmemiş veya eksik tanımlanmaktadır. Bu nedenle çocuk katılımının karar mekanizmalarında nasıl yerini bulacağı, kimler veya hangi birimler aracılığıyla uygulanacağı, takip ve kontrol edileceği, hangi yasal düzenlemelerle ilişkilendirileceği belirsizdir.

Çocuklara kararları kendileri yerine yetişkinlerin vermesinin ‘normal’ olmadığı ve alınacak kararlara kapasiteleri ölçüsünde her aşamada dahil olabilecekleri anlatılmalıdır. Burada özelliklerinden kısaca bahsedilen ve başka bir çalışmada oluşturma aşamaları detaylıca anlatılacak olan “Çocuklarla Beraber Karar Alma Rehberi” çocukların hangi aşamada ve hangi birimler aracılığıyla dahil olacağını tanımlamamakta ve belirlediği aşamalarla süreci daha belirgin hale getirmektedir. Rehber çocukları bugünün paydaşı olarak gören anlayışı desteklemekte, katılımı çocukların daha görünür olması, yetişkinlerle güç ve katkıyı paylaşmayı, katkılarının anlamlı bir şekilde dahil edilmesini desteklemeyi, katılmamayı tercih etmelerini de gözetmeyi, gelişimlerine uygun bir şekilde bilgilendirilmelerini ve geri bildirim süreçlerini de kurmayı sağlamaktadır.

Rehberin karar alma mekanizmaları ve yasal düzenlemelerin içine yerleştirilmesi, kullanımını engelleyebilecek bürokratik yavaşlığın engellenmesi, kaynak eksikliği yüzünden göstermelik katılımı geçiştirilmesinin önüne geçilmesi vazgeçilmez ve somut adımlar olacaktır. Kullanım ve uygulama açısından öncelikli hedef kitlesi yerel yönetimler olan bu rehberin kullanımını kolaylaştırmak için, merkezden yerele kararlara katılan tüm paydaşların rol alması ve gerekli yasal düzenlemelerin buna göre yapılması gereklidir. BM ÇHS ile uyumlu bir uygulama yönetmeliği hazırlanmalı, yönetmelikte rehberin kullanımına yönelik tüm uygulama süreçleri tanımlanmalıdır.

BİLGİLENDİRME

Başlık: Şehri Çocuklarla Paylaşmak: Karar Alma Süreçlerinde Çocuk Katılımını Kolaylaştırmaya Yönelik Uygulamaların Karşılaştırmalı Analizi

Yazar isimleri ve unvanları: Aysun Koca, Dr

Yazarların bağlı bulunduğu kurumlar: Bağımsız Araştırmacı

Makalenin üretildiği tez: Koca, A. (2022). Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı:

11. Alıntılanan çocuk görüşleri, yazara ait “Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı: İstanbul’da yerel yönetimler için bir yöntem denemesi” isimli doktora tezi için yapılan görüşmelerden aktarılmıştır.

İstanbul'da yerel yönetimler için bir yöntem denemesi (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Planlama, İstanbul.

Danışman: Prof. Dr. İclal Dinçer

Kurum: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama

KAYNAKLAR

- Akboğa, H. M., Kılıç, A. Z. ve Durmuş, G. (2015). Türkiye'de okullarda çocuk katılımı çocuklar için güncel durum raporu. https://cocuk.bilgi.edu.tr/wp-content/uploads/2020/02/COCA_DOD_kitap_COCUK_BASKI.pdf
- Anadolu Ajansı (2018, 4 Mayıs). Aile Bakanı Kaya: Ulusal Çocuk Stratejisi Belgesi hazırlıkları tamam. Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/aile-bakani-kaya-ulusal-cocuk-stratejisi-belgesi-hazirlıkları-tamam/1135296>
- Arkadas-Thibert, A., Evci, H. L. (2021). Sivil toplum örgütleri için çocuk hakları ve çocuk katılımının ilkeleri uygulama rehberi. STGM. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-09/yetiskin-kitapcik-compressed.pdf>
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association*, 1969, 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Arslan Kılıçoğlu, A., Aral, N. (2020). Finlandiya'da çocuklara yönelik yönetsel örgütlenme ve politikalar. Y. Mamur Işıkcı, A. Dirikoç (Eds.), *Çocuklara yönelik karşılaştırmalı yönetsel yapılar* (s. 291-303). Astana Yayınları.
- Ataman, H. (2022). Politik karar verme süreçlerine etkili ve anlamlı katılım hakkı ve mekanizmalar bilgi kitapçığı. STGM. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-08/politik-karar-verme-sureclerine-etkili-ve-anlamlı-katılım-hakki-ve-mekanizmalar-bilgi-kitapçigi.pdf>
- Bahçeci, H. I. (2020). Birleşik Krallık'ta çocuklara yönelik yerel yönetim yapılanması. Y. Mamur Işıkcı, A. Dirikoç (Eds.), *Çocuklara yönelik karşılaştırmalı yönetsel yapılar* (s. 128-154). Astana Yayınları.
- Beyazova, A., Tüzün, I. ve Kılıç, A. Z. (2016). Eğitimde çocuk katılımı: Türkiye'deki olanaklara dair bir değerlendirme. E. Erbay (Eds.), *Çocuk katılımı* (s. 1-27). Nobel Yayın.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2009). BM Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum no. 12: Çocuğun Katılım Hakkı. https://insanhaklarıizleme.org/vt/yayın_view.php?editid=435
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2017). Bağımsız Yaşama ve Topluma Dâhil Olma Hakkında Genel Yorum No. 5. <https://www.esihaklar.org/wp-content/uploads/2018/04/Ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1z-Ya%C5%9Fama-ve-Topluma-Dahil-Olma-BM-No.5.output.pdf>
- Chawla, L. (2001). Evaluating children's participation: seeking areas of consensus. *Participatory Learning and Action Notes*, 42, 9-13.
- Commissioner for Children and Young People (2020). Child impact assessment guidelines. <https://www.cyp.wa.gov.au/media/4338/ccyp-child-impact-assessment-g-web-enabled-file-june-2020.pdf>
- Çalış, N. (2020). Avustralya'da çocuklara yönelik yönetsel örgütlenmeler. Y. Mamur Işıkcı, A. Dirikoç (Eds.), *Çocuklara yönelik karşılaştırmalı yönetsel yapılar* (s. 55-79). Astana Yayınları.
- Driskell, D. (2002). *Creating better cities with children and youth a manual for participation*. UNESCO Publishing.
- Durmuş, G., Koca, A. (2020). Karar vericiler için çocuk etki değerlendirmesi. <https://bilgi.edu.tr/wp-content/uploads/2020/07/Karar-Vericiler-1%CC%87c%CC%A7in-C%CC%A7ocuk-Etki-Deg%CC%86erlendirmesi-1-Bo%CC%88lu%CC%88m.pdf>
- Durmuş, G., Koca, A. (2021). Karar vericiler için çocuk etki değerlendirmesi 2. Bölüm Türkiye'de çocuk etki değerlendirme için bir deneme: Şişli Belediyesi çocuk oyun Evi örneği. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Elibol, Z. (2015). Türkiye'nin uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler. https://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2015/10/ZeynepElibol_CekincelerRaporu.pdf
- Erkem, N. (2022). Etkiniz AB Programı-Katılım hakkı izleme. Etkiniz AB Programı. <https://etkiniz.eu/blog/online-egitim-40/>
- Gemalmaz, M. S. (2001). *Ulusüstü insan hakları hukukunun genel teorisine giriş*. Beta Yayınevi.
- Gülmez, M. (2000). İnsan haklarının tarihsel gelişimi ve bugünkü ulaştığı nokta, farklı bakış tarzlarıyla insan hakları uygulamaları. APK Yayınları.
- Hart, R. (1992). *Children's participation from tokenizm to citizenship*. UNICEF.
- Hart, R. (2016). *Çocukların katılımı: Kuram ve uygulamada toplum gelişimi ve çevre korumasında genç yurttaşları içermek*. (T. Şener-Kılınc Çev.). Nobel Kitap. (1997'de yayınlanan orijinal çalışma)
- İlal, E. (2011). Magna Carta. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 34, 210-242. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96147>
- İnsan Hakları Derneği. (1999). *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*. <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>
- Kamu Denetçiliği Kurumu. (1959). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi*. https://www.kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/contents/files/YasalDuzenlemele/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf
- Kaygısız, Ü. (2020). *İsveçte çocuklara yönelik yönetsel örgütlenmeler*. Y. Mamur Işıkcı, A. Dirikoç (Eds.), *Çocuklara yönelik karşılaştırmalı yönetsel yapılar* (s. 155-178). Astana Yayınları.
- Kemal, Y. (2014). *Çocuklar insandır*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kids Rights. (2021). *The Kids Rights Index 2021*. <https://files.kidsrights.org/wp-content/uploads/2021/06/03095317/KidsRights-Index-2021-Report.pdf>
- Kids Rights. *Kids rights index* [Bilgi sayfası]. <https://www.kidsrights.org/research/kidsrights-index/>
- Koca, A. (2022). Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı: İstanbul'da yerel yönetimler için bir yöntem denemesi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- L. Lundy. (2007). "Voice" is not enough: Conceptualising article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33:6, 927-942.
- Ministry of Social Development (2018). *Improving the wellbeing of children and young people in New Zealand-Guidance for carrying out a child impact assessment*. <https://www.msd.govt.nz/documents/>

- about-msd-and-our-work/publications-resources/
resources/child-impact-assessment-guide-jul18.
pdf
- Participation Models A chase through the maze Citizens,
Youth, Online. (2012). https://www.nonformality.org/wp-content/uploads/2012/11/Participation_Models_20121118.pdf
- Resmî Gazete. (2013, 14 Aralık). Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2013-2017). Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131214-15-1.pdf>
- Suomen Evankelis-Luterilainen Kirkko. (2015). Lapsivaikutusten arviointi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa-Ohjeistus. <https://evl.fi/documents/1327140/39461555/LAVA-ohjeistus/9308d811-9e19-0cbe-b82e-560082043d97>
- Şirin, M. R., Gülan, A. (2011). I. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi (2012-2016). <https://www.cocukvakfi.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/42k.pdf>
- The Scottish Government. (2021). Child Rights and wellbeing impact assessment (CRWIA) external guidance. <https://www.kisa.link/QaCs>
- UN Documents Gathering a body of global agreements. (1924). Geneva Declaration of the Rights of the Child. <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>
- UNICEF. (2017). Child Rights Impact Assessment (CRIA): A review of comparative practice across the UK. https://www.unicef.org.uk/wp-content/uploads/2017/09/Unicef-UK-CRIA-comparative-review_FOR-PUBLICATION.pdf
- United Nation. (1989). Convention on the Rights of the Child. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
- Ward, C. (1977). The child in the city. The Architectural Press Ltd.
- Yale Law School. (2008). Declaration of the Rights of Man-1789. https://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp